

LA RENAIXENÇA A MATARÓ: EL COL·LEGI VALLDEMIÀ

INTRODUCCIÓ

És evident, i es dóna per admès, que l'Escola Pia de Santa Anna de Mataró va esdevenir, al llarg del segle XIX, un dels nuclis culturals de la ciutat que contribuïren a la recuperació de la llengua i la literatura catalanes, i una de les vies d'introducció del romanticisme a la ciutat. Des de principis del dinou amb el pare Vada, precursor del que després seria la Renaixença, passant pel pare Josep Rius, com a màxim representant de l'alta cultura mataronina de l'època; en les seves aules, hi va haver un caliu que, necessàriament, havia de contribuir a la recuperació cultural catalanista de darreries de segle.

En les seves instal·lacions, s'hi acolliren iniciatives com l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa, la primera entitat catalanista de Mataró; i en les seves vetllades anuals, hi hagué sovint espai per a la llengua i la literatura catalanes. I per les aules passaren personatges que, després, a cavall del canvi de segle, trobarem en les files del catalanisme. Valgui, com a exemple emblemàtic, Josep Puig i Cadafalch.

Contràriament, el tòpic d'elitisme que ha pesat històricament en el Col·legi Valldemia, crescut amb afirmacions contundents com les del mateix Puig i Cadafalch dient que

«L'ensenyament, s'hi donava [a l'Escola Pia de Santa Anna], com per tot, en castellà. Era això la moda. Àdhuc donava als col·legis una fama de serietat i formalitat, l'ús exclusiu de la llengua castellana. A Mataró mateix hi havia el col·legi de Valldemia, col·legi aristocràtic que tenia en son reglament una frase així: “Siendo el idioma castellano el oficial del colegio, están obligados a usarlo desde el director al último criado”. Gent de l'aristocràcia de Madrid enviaven sos fills a aquest racó eminentment castellà de Catalunya, on alguns escriptors castellans i periodistes que he conegut hi aprengueren el català i un cert odi a Catalunya.

Als escolapis de Mataró, a Santa Anna, hi havia un ambient catalanesc entre sos mestres, però el castellà s'havia ficat sobretot a l'internat, ...»¹

ha estat com una llosa que, sense negar-ne la certesa, ha esmorteït, quan no ocultat, el paper de la institució com a nucli cultural renaixentista. Probablement,

no tant en el sentit proselitista que sí podríem trobar en els escolapis, però, en canvi, determinant com a aglutinador intel·lectual. I és precisament això i la seva transcendència ciutadana, el que sovint no s'ha tingut en consideració.

Personalitats com Thos, Pellicer, Bertran, Garcia, Ferrer o Estorch, en seran els protagonistes. Si volem, són personatges de segona fila, o potser no tant, i és evident que no compten entre l'elit intel·lectual del país, però, en canvi, són els que fan triomfar el moviment. Ells segueixen el que passa a Barcelona i, pretenent emular-ho, ho difonen, ho posen de moda i generen l'estat ambiental que farà possible l'esclat de finals de segle.

Els papers representats per l'Escola Pia i pel Col·legi Valldemia són diferents i complementaris. Els primers, en general, influeixen directament en l'alumnat i el seu entorn; els segons no, però s'hi agrupen intel·lectuals, s'hi relacionen, i on es projectaran serà en la ciutat. I aquesta complementarietat és clara en l'Associació Artística Arqueològica, on coincideixen escolapis i valldemistes.

ERMENGOL COLL DE VALLDEMIA (Moià, 1810 - Mataró, 1876)

L'escolapi Ermengol Coll –conegut millor com a Hermenegildo Coll– va néixer a Moià el 1810, on inicià els estudis primaris, fins que es traslladà a l'Escola Pia de Mataró per estudiar filosofia, i després teologia en la de Balaguer, ordenant-s'hi el 1834. El 1835 tornà circumstancialment a Mataró, on conegué Pelegrí Ferrer (Sant Hipòlit de Voltregà 1813 - Mataró 1891), que seria un dels seus col·laboradors inseparables. Amb Ferrer viatjà a Cuba, on es dedicà a l'ensenyament, la beneficència i la predicació evangèlica, i retrobà Ramon Cuspinera (Moià 1812 - Mataró 1875), l'altre gran col·laborador. A l'illa de Cuba van fundar i dirigir el Liceo Calasancio de Puerto Príncipe i es va fer càrrec de la càtedra de filosofia. El 1843 se li va encarregar la direcció del Colegio de Santiago de Cuba, pel prestigi que havia obtingut en l'ensenyament i com a predicador. Viatjà per alguns països de l'Amèrica Central i els Estats Units, on residí temporalment. El 1852 tornà a Catalunya i, dos anys després, ho farien els seus amics i col·laboradors, Ferrer i Cuspinera.

Precedit de la seva fama i prestigi d'orador, va predicar per tot el territori; a Barcelona, en nombroses ocasions, a Girona, a Tarragona o a Vic el 1853, amb motiu de la inauguració d'un monument a Jaume Balmes, o a Ripoll, tot just el 1852, acabat d'arribar, amb motiu de l'aniversari de la crema de la vila el 1839.

Fou Pelegrí Ferrer qui li exposà la idea de fundar un col·legi a Mataró, que s'inauguraria el 1855, inicialment i breu, amb el nom de Colegio Cataluña, en un edifici de nova planta d'estil neoclàssic construït per l'arquitecte Jeroni Boada. La nova institució d'ensenyament recollia l'experiència d'Ermengol Coll, i adoptava un model elitista i de prestigi, que acolliria en el seu internat alumnes procedents de les millors famílies de l'aristocràcia i l'alta burgesia del país, d'Espanya, Europa i d'Amèrica.

«Lo que el Colegio de Valldemía fue un tercio de siglo, es público y notorio. Multitud de alumnos de todos los puntos de la península y de América acudieron a él, contándose entre ellos, en gran número, el de jóvenes pertenecientes a las más altas familias, incluso a la familia Real de España. Premios y calificaciones honoríficas lo acreditaron.»²

Aquest fet, determinant en l'origen de l'escola, li conferiria la imatge d'un caràcter espanyolista.

En la dècada dels cinquanta, Mataró viu, com Barcelona i el país en general, l'esclat del procés de desvetllament dels neguits culturals i de lleure de les classes benestants i, en aquest context d'efervescència, sorgiran les primeres grans iniciatives: el Casino Mataronès (c. 1849-1889), l'Ateneu Mataronès (1854-1886) –inicialment, amb el nom de Sociedad Mataronesa de Amigos de la Instrucción– o el primer periòdic, la *Revista mataronesa* (1856 i 1864-1866). I, tant el col·legi, com els seus fundadors, esdevindran un referent de prestigi a la ciutat que serà present en la premsa local i en la vida social. Així, per exemple, Coll i Ferrer participaran el 1863 en l'homenatge al músic Jaume Isern; Pelegrí Ferrer serà president del Cercle Catòlic el 1885; o el 1878, la quadrilla del Ball d'en Serrallonga va obsequiar amb una representació els alumnes del col·legi durant el carnestoltes.³

ELS INTEL·LECTUALS DE VALLDEMIA⁴

Pau Estorch i Siqués (1805-1870)

El metge i poeta olotí Pau Estorch i Siqués, «Lo Tamboriner del Fluvià», sembla ser que s'havia establert a Mataró el 1835. El que sabem amb seguretat és que fou metge i professor de Valldemia des de la seva inauguració, ja que l'any següent, el 1856, era soci acadèmic i cap de la secció de ciències de l'Ateneu Mataronès i publicà en la impremta Abadal el seu recull poètic *Poesies, quart y últim repich*. El 1859 ja devia haver retornat a Olot, ja que aquell any col·laborava en el periòdic *La Aurora olotense*, fundat pel mataroní Teodoro de Mena, llavors secretari del jutjat d'Olot i director d'aquell setmanari.

Terenci Thos i Codina (1841-1903)

Ja hem comentat en altres ocasions el paper que juguen els Jocs Florals de Barcelona, des de la seva restauració, el 1859, en la difusió del moviment. En la dècada dels seixanta, el mataroní Terenci Thos assoliria el reconeixement i el prestigi intel·lectual en el moviment renaixentista. A partir de 1867 deixà la redacció del *Diario de Barcelona* i les seves activitats barcelonines per centrar-se en la capital del Maresme, on assumiria la sotsdirecció del Col·legi Valldemia poc després.

L'empremta de Thos es veurà el mateix 1868, quan funda i dirigeix el butlletí del col·legi –es farà en la impremta del *Diario de Barcelona* mercès a Thos–, que

esdevé el primer periòdic escolar publicat a Espanya; i, també, en l'organització de les seves primeres vetllades literario-musicals, de les quals tenim constància:

«Por esto es que nosotros les asignamos papel tan importante en la educación de nuestros alumnos, organizando de vez en cuando academias literario-musicales, de las que durante el trimestre que termina han tenido ya lugar dos».⁵

Les vetllades consistien en la interpretació d'obres musicals a càrrec d'alumnes i professors, que s'anaven alternant amb lectures poètiques i algun treball en prosa, ja sigui d'autor o del propi alumne o professor. I, especialment, a partir de la dècada dels vuitanta, es representarien obres teatrals a càrrec d'alumnes, com el febrer de 1880, amb *Las querellas del rey sabio* de Luis Eguilaz.

Generalment, tant en les vetllades com en les funcions de teatre, la llengua catalana era absent, per bé que, ocasionalment, poguésser haver-hi una excepció, com era el cas d'Eduard Ferrés, que en la vetllada del desembre de 1888 recità un poema en català, l'oda *Redemptió*. En canvi, a banda del castellà, hi tenien cabuda treballs en francès, anglès, italià o llatí.

Aquest fet era comú en les principals institucions d'ensenyament de la ciutat, malgrat que, a finals dels setanta, i especialment a partir dels vuitanta, a l'Escola Pia començarien a admetre's treballs en català. En canvi, en les escoles catòliques, sovint, gairebé exclusivament, en les seves funcions teatrals, les obres representades pels alumnes eren en català. Aquest era el cas de *La nit de pasqua o lo robo castigat*, una comèdia en vers de dos actes escrita pel prevere mossèn Bosch, o *El porch y' l ase*, representades el 1880, entre d'altres exemples.

Terenci Thos va ser vicedirector del col·legi fins al 1888, quan deixà la direcció en mans de Josep M. Pellicer. A darreries de 1888 es fundà l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa,⁶ la primera associació catalanista de Mataró, que seria presidida per Terenci Thos.

Josep Maria Pellicer i Pagès (1843-1903)

D'origen ripollès, però nascut accidentalment a Barcelona, Josep M. Pellicer s'incorporà al Col·legi Valldemia, amb Terenci Thos, el 1868. Probablement, ja es devien conèixer amb anterioritat, sigui amb motiu dels treballs de restauració del monestir de Santa Maria de Ripoll,⁷ per la seva col·laboració en el periòdic *El Eco de la montaña* de Vic, o per motiu de llurs estudis universitaris a Barcelona.

A Valldemia va donar classes de llatí i de llengua i literatura italianes, i participà activament en les vetllades del col·legi. En obtenir la llicenciatura de filosofia i lletres el 1872, deixà Mataró per traslladar-se a Girona, i s'involucrà en els ambients culturals de la ciutat.⁸ Retornà a Ripoll, on fundà i dirigí, el 1881, el periòdic *El Ripollès*. Mai no va deixar la seva vinculació amb Mataró, ja sigui a

través de les seves amistats –Thos– o establint l'intercanvi de publicacions. En la redacció d'*El Ripollés* es rebia *El Mataronés* i el *Boletín del Colegio Valldemia*. Però l'agost de 1881, i per malaltia de la seva esposa, Pellicer deixà Ripoll per tornar a Mataró. El periòdic va suspendre la seva publicació a causa de la marxa, afavorida, sens dubte, per la pressió dels sectors integristes, que havien sostingut durs enfrontaments personals amb Pellicer.

Des d'aquell moment, Pellicer establí la residència a Mataró, incorporant-se novament com a professor a Valldemia i substituint Thos en la direcció el 1888, i fins a la seva mort, el 1903. En el col·legi, participà en les vetllades llegint composicions pròpies ja en les primeries de 1868, i col·laboraria amb Garcia Robles, que li musicaria els textos i, a l'inrevés, Pellicer posaria el text a les seves obres. Són els casos, per exemple, de la *Balada a la muerte de un alumno* (1868) o l'*Himne a la mort de Rossini* (1870), que va escriure en italià. Publicà textos poètics en el butlletí del col·legi, una biografia del pare Champagnat i, en el moment de la seva mort, estava treballant en una obra sobre la Congregació dels Germans Maristes i de la vida del seu fundador.

Però el més destacat en la figura de Pellicer fou la seva transcendència ciutadana. Des de l'arribada a Mataró va col·laborar en la premsa local: el setmanari *Crònica mataronesa* li publicà poemes el 1867⁹ i el 1868; i, més endavant, ho féu a *El eco de la costa* (1869). Però, sobretot, en la seva producció impresa, destacaren els *Estudios histórico arqueológicos sobre Iluro, antigua ciudad de la España tarraconense, región layetana*, imprès a Mataró el 1887, la primera obra científica sobre la ciutat romana de Mataró¹⁰ o, l'any següent, un nou llibre, els *Reales privilegios de Mataró*. Més endavant, publicaria altres treballs històrics en la premsa local, en el *Semanario de Mataró* el 1891, entre d'altres. Pellicer també formà part com a fundador en l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa.

Com a poeta, si bé no destacava en mèrits literaris, donava mostres d'una gran erudició i va traduir nombroses obres clàssiques. Foren molt celebrades, per exemple, les sessions que va protagonitzar en el Centre Excursionista de Catalunya a Barcelona, on llegí les seves traduccions al català de les *Siracusanes* i l'idil·li *Al mort Adonis* de Teòcrit, l'*Epitafi a Adonis* de Bion d'Esmirna i l'*Hero i Leandre*, així com una obra pròpia a imitació d'Homer, l'*Epitafi a una mare*. També va començar un poema que havia de narrar l'epopeia catalana a Orient, *L'entensuada*, però que va haver de deixar aparcada a causa de l'activitat professional. Sembla ser, cosa que no hem sabut comprovar, que va publicar un recull poètic amb composicions en català, castellà, llatí i grec.

Josep Garcia Robles (1835-1910)

Josep Garcia Robles podria ser fill d'un funcionari de l'Estat, destinat circumstancialment a Olot, on sembla ser que va néixer el 1835. La família es va traslladar a Reus, i Josep hi inicià els estudis musicals; arribà, després, a Barcelona, on estudià a l'Escola Municipal de Música i entrà a l'Orfeó Català. El 1868 ja

formava entre el professorat del Col·legi Valldemia, coincidint amb l'entrada de Thos i Pellicer. A l'escola, va participar molt activament en les vetllades, interpretant obres musicals junt als alumnes. Va musicar textos d'autors com Francesc Matheu, a qui posà música al poema *Pensament de nit* (ca. 1900) o a *Ai, adéu Mariagneta* (1884), o Joaquim Riera i Bertran al poema *Follies* (1901), i dels valldemistes Terenci Thos les *Cobles a les Santes* (1883), i de Josep Maria Pellicer a *Alla morte di G. Rossini* el 1870, per exemple.

Pau Bertran i Bros (1853-1891)

El poeta Pau Bertran i Bros (Collbató, 1853 - Esparreguera, 1891) fou un dels primers folkloristes reconeguts entre l'estol d'intel·lectuals de la Renaixença. Estudià la literatura popular, publicant els primers treballs a *La ilustració catalana*, que completà el 1885 amb el recull de cançons populars *Cançons i follies inèdites recollides al peu del Montserrat*, amb *Rondallística* (1888) i amb *El rondallari català*, publicat pòstumament el 1909. Participà en els Jocs Florals barcelonins, on guanyà la Flor Natural, i dedicà l'atenció al folklore europeu publicant el recull traduït *Poesia popular búlgara* el 1887.

Entre 1879 i 1882¹¹ va ser professor a Valldemia, on va donar classe d'història. Pau Bertran col·laborà en la premsa mataronina amb alguns textos poètics. Així, per exemple, el 1879, *El mataronés* li publicà el poema *De flor a flor, dotze posades d'un poema* i *En lo dia de reys*, o *Romiatge a Montserrat*, *Lo posan de llarch* i *Crida*, només el 1880, *L'abella*, l'any següent i, encara, *Rondalleta* el 1882.

La seva figura assolí el prestigi en el món de les lletres locals, generant expectació per la seva participació en els Jocs Florals de Barcelona, i la possibilitat d'obtenir-hi algun premi en els de 1880. Aquest mateix any, i probablement per l'èxit obtingut en els jocs, després de la vetllada literario-musical de costum a Valldemia, es va organitzar en el propi teatre del col·legi un dinar ofert pel director, on es pronunciaren brindis i lectures poètiques, entre les quals destacava *Rondalleta* de Pau Bertran. Al vespre es va celebrar una funció de teatre.

Quina relació no es devia establir entre Bertran i Thos en aquests anys, si tenim en compte, a banda de la seva vinculació als jocs o l'interès compartit per la literatura popular, que Thos –que s'havia erigit en un dels grans defensors de la poesia popular, que havia adoptat algunes de les formes i que havia publicat el *Llibre de l'infantesa. Rondallari català* (1866)– devia trobar en Bertran una bona complicitat i, entre ambdós, s'hagueren d'establir grans estímuls. En la biblioteca de Thos, per exemple, hi havia diverses obres de Bertran amb una dedicatòria de l'autor al mataroní, com ara *De flor en flor, dotze posades d'un poema* (1877), *Rondalleta* (1880) o les *Cobles a Santa Margarida que's venera en la capella de casa Castell del Mas del terme d'Esparreguera* (1881).

L'empremta del folklorista d'Esparreguera degué ser rellevant en certs ambients intel·lectuals mataronins, ja que el 1897, sis anys després de la seva mort, la «Fulla

catalanista» del *Diario de Mataró* li publicava la traducció d'un poema popular búlgar, amb un llarg comentari sobre l'obra *Poesia popular búlgara*, que havia publicat el 1887.

Antoni Ferrer i Arman (?-1899)

Enginyer industrial de prestigi, vinculat de molt aviat al Col·legi Valldemia. Publicà algunes obres de caràcter científic, la darrera, el 1898, *Geometria analítica*. A Valldemia donà classe de matemàtiques. Participà molt activament en la creació de l'Escola d'Arts i Oficis, ja el 1882, junt a Terenci Thos, i n'esdevingué el director fins al seu traspàs. Fou fundador de l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa i membre de la seva junta com a vocal, coincidint-hi amb Pellicer i Thos.

PRESENCIA CIUTADANA

De l'estada de Pau Estorch a Valldemia quedarà, a la ciutat, el fet d'haver vist la llum el quart repic del «Tamboriner del Fluvià». Un poeta que ja té cert prestigi en aquell moment, apareix en *Los trovadors nous* de Rubió, que devia ser una nova d'interès en el món cultural del Mataró de l'època. Recordem que aquell mateix any es documenten les primeres vetllades a l'Ateneu Mataronès, amb presència de la poesia en català de la mà d'Albert de Quintana. I, ja sigui en l'Ateneu, o en les probables tertúlies en la rebotiga de la impremta Abadal, llavors dirigida per Josep Abadal i Casalins (1817-1878), cal suposar també que, entre el professorat de Valldemia, el darrer recull de Pau Estorch havia de desvetllar, necessàriament, l'interès i el comentari.

Thos i Pellicer marcaren, a partir de 1868, un llarg període en el col·legi. Les seves aules van acollir, com a professors, destacades personalitats que formarien un nucli d'intel·lectuals que, fora de les aules, tindrien un paper actiu en la difusió de la Renaixença a la ciutat. Publicarien en la premsa local textos poètics en català –Thos, Pellicer, Bertran–, assaigs històrics –Pellicer–, i col·laborarien entre ells, musicant textos Josep Garcia –de Thos i Pellicer– o encoratjant-se en les seves obres, com ara Thos, que motivà Pellicer a escriure la història del monestir de Ripoll, o la ben probable vinculació d'aquell amb l'obra de Pau Bertran. I s'implicarien en iniciatives ciutadanes, formant part entre el professorat de l'Escola d'Arts i Oficis impulsada per Terenci Thos, com fou el cas d'Antoni Ferrer i Arman.

Però, sens dubte, la gran empresa ciutadana d'aquests intel·lectuals fou la creació de la primera associació catalanista de Mataró, l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa, que fundaren a les darreries de 1888, sota la presidència de Terenci Thos, i amb la incorporació d'altres personalitats vinculades a l'Escola Pia, com ara Gaspar Collet, Gabriel Cardona i el jove Josep Puig i Cadafalch, exalumne dels escolapis de Santa Anna, dirigent del Centre Escolar Catalanista i un dels fundadors de la Lliga Regionalista. L'Associació fou la primera entitat ciutadana que va usar la llengua catalana en les seves sessions i vetllades, les *Felibrejades*, i el gran motor de difusió del catalanisme cultural, la Renaixença, entre 1888 i 1893.

CONCLUSIÓ

Perquè a principis del segle xx a Mataró –i arreu també– s’estructurés el catalanisme polític amb el Centre Catalanista (1899) i la Lliga Regionalista (1901), i es consolidés la lluita per la recuperació de la llengua i la cultura catalanes, llavors ja políticament, va haver d’haver-hi personalitats de la cultura que, durant els cinquanta anys anteriors, s’hi interessessin, la divulgessin i, poc a poc, la introduïssin, fins que es convertís en una naturalitat que calia reivindicar des de la política. I aquests personatges, que no són els únics –Thos, Pellicer, Ferrer, Garcia, Bertran i Estorch, dels quals hem parlat–, s’aixoplugaven professionalment en el col·legi Valldemia. Tots ells, a excepció de Pau Estorch, per raons temporals, van girar entorn de la gran figura renaixentista de Mataró, Terenci Thos i Codina. Gràcies a aquests personatges, els mataronins van tenir accés als corrents intel·lectuals de la Renaixença –encara que només fos des del conservadorisme– que ells van saber introduir gràcies a la premsa local, les vetllades, les seves pròpies publicacions i, especialment, a partir de 1888, de l’Associació Artística Arqueològica Mataronesa, que esdevindria, potser una mica tardanament, la gran eina que precisaven per a la difusió.

Jaume Vellvehí i Altimira
Grup d’Història del Casal

NOTES

- 1.- JOSEP PUIG I CADAFALCH, *Memòries*. Edició a cura de Núria Mañé i Josep Massot i Muntaner. Biblioteca Abat Oliba, 252. Publicacions de l’Abadia de Montserrat (Barcelona 2003), 20.
- 2.- TERCENIO THOS I CODINA, *Biografia de Don Pelegrín Ferrer*, Imprenta de F. Horta (Mataró 1891). Reproduït també a JAUME VELLVEHÍ I ALTIMIRA, *Terenci Thos i Codina (Mataró, 1841-1903) Un home de la Renaixença*. Premi Iluro 2002, Caixa d’Estalvis Laietana (Mataró 2003), 758-767.
- 3.- AA.VV., *Qui sou vós, que no us coneix? Mataró 1923. El Ball d’en Serrallonga de Baix a Mar*. Patronat Municipal de Cultura - Generalitat de Catalunya (Mataró 1991), 88.
- 4.- Probablement trobaríem altres personalitats vinculades a la institució però, ara per ara, ens són desconegudes. Cal tenir present però, que només dediquem l’atenció a les figures d’un perfil d’actuació que podem emmarcar en el catalanisme cultural.